

# OVAKO JE POČELO

Priče o Grčkoj

priredili  
Ljubica Arsić i  
Dejan Mihailović

**Laguna**

Copyright © 2011 ovog izdanja, LAGUNA

EDICIJA  
TALASI

Knjiga 4

**OVAKO JE  
POČELO**

## SADRŽAJ

*Milovan Marčetić: MOŽDA JE OVAKO POČELO . . . . . 9*

\* \* \*

Vladimir Pištalo: GRČKA I MEDITERAN . . . . . 19

Vidosav Stevanović: GLAVA ŠESTA, HRISTOSOVA . . . . . 23

Svetislav Basara: CRKVA SVETOG LAZARA U LARNAKI . 35

Vida Ognjenović: DVA MODERNA ARGONAUTA . . . . . 41

Filip David: DAIMON . . . . . 61

Jelena Lengold: ISKUŠAVANJE STRPLJENJA,  
ČITAOČEVOG A I ŠIRE . . . . . 67

Goran Petrović: ŠTAPOVI, JEZICI, PRIČE. . . . . 77

David Albahari: ATINSKI FRAGMENTI . . . . . 83

Vladimir Kecmanović: MASANAKI. . . . . 89

Ljiljana Šop: GRČKA ILI: INTIMNO  
MAPIRANJE PROŠLOSTI . . . . . 103

Ibrahim Hadžić: KLEPSIDRA . . . . . 113

Miomir Petrović: ODBRANA OD SVETLOSTI ILI BELI KAMEN . . . . .	.123
Ljubica Arsić: LUČANO PAVAROTI NA GRČKIM OSTRVIMA . . . . .	.141
Mihajlo Pantić: PLAVO JE TAMNIJE OD CRNOG. . . . .	.181
Igor Marojević: 24 SATA . . . . .	.199
Đorđe Pisarev: O HIPNOSU KOJI BORAVI NA OSTRVU LEMNU KAO GOSPODAR SVIH BOGOVA I LJUDI . . . . .	.217
Mirjana Mitrović: SLAVOLUK U TESALONIKI . . . . .	.221
Vule Žurić: MLADIĆ NA TASOSU . . . . .	.235
Danica Vukićević: GOSPOĐA MEDEJA I ONA-ŽENA IZ MCENSKOG OKRUGA . . . . .	.247
Dejan Stojiljković: KIŠNI PSI. . . . .	.253
Branko Anđić: KAIROS. . . . .	.283
Enes Halilović: VELIKO SVRDLO VELIKOG UMETNIKA . . . . .	.291
Vasa Pavković: PAŠA NA RODOSU . . . . .	.295
Aleksandar Ilić: TIRSKI PURPUR . . . . .	.303
Milica Mičić Dimovska: U SENCI AKROPOLJA . . . . .	.309
Miodrag Raičević: MESEC NAD SOLUNOM . . . . .	.341

\* \* \*

Gaga Rosić: ... . . . . .

## Milovan Marčetić MOŽDA JE OVAKO POČELO

Kitara, lira i forminga, uvežbane njegovom rukom, strpljivo su čekale da mitološki kaos pređe u red, da događaji budu raspoređeni u vremenu i po mestima, da upravo on dâ „božanstvima njihova zvanja i odredi im oblasti i moći“. A pre toga čekale su da vidljivi svet izgubi svoje konture, da nestanu nebo, zvezde i mesec i da od sunca ostane samo sivi krug okružen potpunom tamom, da od mora ostane samo zvuk talasa i mogućnost da ga oseti čulom dodira, da nestanu lica svih ljudi i da svoje najbliže i sve one koje je dobro poznao prepoznaje samo po glasu i mirisu...

Njemu, koji se ceo dotadašnji život otimao sećanju a žudeo za novim doživljajima i utiscima, sada je upravo sećanje postajalo gotovo sav i prošli i budući život. Više nije video očima i morao je prvo da savlada strah od praznine svoje jedine preostale, beskrajno duge noći, i da naglo ispražnjen svet što pre popuni. Morao je ponovo, ali sada drugačijim očima, da otvori pukotine zvezda i meseca, da nađe ono sunce koje je prvi put video još kao sasvim malo dete, a poslednji

put pre samo nekoliko meseci. Grad i njegove kamene građevine, hramovi za koje su pripovedači mitova govorili da su ih izgradili bogovi, planina iznad obale, stene, drveće i makija, poskok čije šare raspoznaje u kamenjaru, mirno ili uzburkano more i ostrva u daljini, lađe, obluci, školjke, raščerečene ribe i rastegnute ovčije kože koje se suše pod strehama, vatra ognjišta i cveća, lik majke i oca, lica ostalih ljudi, tronošci, grnčarija, škrinje, štitovi, koplja, lukovi i ostali predmeti napravljeni ljudskim rukama... Sve to morao je da pronade u svome sećanju, i kad bi mu se neka od tih slika ukazala, gotovo uvek je to bilo i sećanje iz vremena kad je kao dete upoznao svet.

Pevati i trzati strune svoja tri instrumenta nije prestajao ni pre ni posle potpunog oslepljenja. Melodiju heksametra, kojoj ga je prvo učio otac, a posle učitelj, sada je otkrivao u gotovo svakom zvuku koji je hvatao njegov preosetljivi sluh. Ponovo nađeni glasovi iz doba detinjstva i oni koje je sada, kao potpuno slep, slušao, javljali su se u melodiji tog moćnog stiha kojim se moglo kazati i opevati sve. Čuo bi ga u vetru i udarima talasa, u brzacima reke koja je od podnožja planine tekla ka moru, u šumu trske i pevu ptice, u govoru ljudi i svojim koracima, u disanju i kucanju srca... Posle mnogo godina čuo je majčinu uspavanku, njene reči ljubavi i prekora, čuo je očevo pevušenje dok delje drvo praveći neki predmet i psovke kada mu u radu nešto ne polazi za rukom, čuo je glasove komšija i rođaka, usklađene glasove mornara dok veslaju ili vraćaju nasukanu lađu u more, glasove na vašarima i svečanostima koji se stapaju u jedan glas, čak i reči nepoznatih jezika kada bi se u gradu pojavili strani trgovci ili mornari, čuo je riku magaraca, lavež pasa, kreket žaba iz močvare na kraju grada, čuo je i tišinu... Uskoro je gotovo

sve bilo u heksametru – sve što je u njegovom sećanju imalo svoj oblik, što je zvučalo i značilo, sve što je činilo njegov život, svi mitovi i predanja kojih se sećao, dakle gotovo cela njegova i stvarna i mitska Grčka.

Još kao desetogodišnjak počeo je da ranije naučenim pesmama dodaje svoje stihove a onda i da na osnovu mitova i predanja smišlja nove pesme i da ih, uz formingu, peva uveče pred roditeljima i komšijama, a kasnije i na lokalnim svečanostima i takmičenjima, gde ih je pevao i uz kitaru i liru. Bile su to pesme o pojedinačnim događajima, a kraljevima i junacima, o njihovim ženama i ljubavnicama, o čudima i bogovima. Kao petnaestogodišnjak poželeo je da jednog dana stvori ep, da događaje iz mitova i predanja poveže u jednu celinu. Međutim, nebrojene verzije mitova, izmešanost sa varvarskim mitovima, njihova nedovršenost, kontradičnosti i suprotstavljenosti, vremenske nedoslednosti i prostorna razbacanost, činili su da mu sve to izgleda kao jedan nerazmrsiv haos, kao što je i celi helenski svet, kako su govorili mudri ljudi, bio haos. Haos je vladao i na Olimpu.

Ali i kad su u pitanju mitovi i olimpski panteon i sve one priče koje su mu nekada pripovedali kao „stvarne“ događaje, u glavi koja je ostala bez očnjeg vida dešavalo se čudo. Nestankom šarenila onog sveta koji je on gledao svojim predašnjim očima, kao da je haos polako prelazio u red i samo od sebe otpadalo sve ono što je bilo suvišno. U stvarno postojanje bogova malo je verovao i mogao je da zamisli vreme kada ih nije bilo. Slagao se s onim retkim tumačima koji su tvrdili da su bogovi i polubogovi, u simboličnom smislu, potomci starih helenskih kraljeva i vojskovođa, a boginje i poluboginje naslednice sveštenica boginje Mesec, koje su na obrednim svečanostima nosile maske kobila,

vučica ili krmača i s kraljevima i vojskovođama vodile ljubav, a u nekim ih obredima i ubijale. Pomišljao je da bogove izbaciti iz svojih pesama, ali je shvatio da ne može da ih izbaciti iz podsvesti i svesti svojih sunarodnika. Zato je bar njihov veliki broj sveo na porodicu od šest bogova i šest boginja, ne lišavajući ih, osim smrtnosti, nijedne ljudske osobine: lažljivosti, osvetoljubivosti, ljubomore, bračne nevernosti, seksualne nezajzljivosti, proždrljivosti, okrutnosti, nedostatka mere...

Ništa bolje mišljenje nije imao ni o smrtnim junacima i junakinjama mitova, i mogao je samo da nastavi onaj niz osobina kojima su se odlikovali bogovi. Bili su to Grci, njegovi Grci, pleme kojem je i on pripadao i koje je najbolje poznao, kao što je i sebe bolje poznao nego druge ljude. Odlučio je da osobine svojih sunarodnika ne menja, jer će kao takvi biti mnogo bliži stvarnim Grcima, ratnicima, stočarima, zanatlijama, trgovcima, mornarima... Verovao je da će takve Grke prihvatiti i kraljevi i vojskovođe pred kojima će pevati svoje pesme, a gospodske osobine i osećanje mere ostaviće Trojancima, njihovom kralju, prinčevima, princezama i ostaloj vlasteli. Mislio je: Troja je kontinentalni polis a Trojanci, iako ih nazivamo varvarima, dostojanstveniji su i pouzdaniji od nas, oni su gospoda u odnosu na ove naše gusare, ogovarače i hvalisavce. Ali, mi smo aktivniji, mi smo oni koji menjaju poredak stvari, mi ćemo na kraju pobediti, u stvari, mi smo već pobedili.

Plana da jednog dana pesme poveže u ep nije se ni za trenutak odricao, a uskoro je shvatio da će to morati da budu dva epa, jedan o kraju desetogodišnje opsade i padu Troje, a drugi o Odisejevim lutanjima tokom povratka na Itaku, o događajima koji su se, bar po predanju, desili pre punih pet vekova.

Od početka je Odisej bio njegov glavni junak, a Hermes, najmlađi među bogovima, posrednik između Olimpa i ljudi, bog s najviše ljudskih osobina, po svojim vrlinama i manama ljudima najbliži, bio je njegov omiljeni bog. Neće Hermes previše u svojim epovima pominjati, ali će na Odiseja, inače Hermesovog ljubimca, preneti neke njegove osobine i poveriti mu poslove slične poslovima koje obavlja bog. Biće posrednik među ljudima, diplomata sa izuzetnom osobinom ubeđivanja, kradljivac, lukav, prek, lažljivac, podmukao i osvetoljubiv čovek. Smislio je i prve stihove za prvi ep: *Lukavstvo Odiseja pevaj, umom bogovima sličnog, / uz čiju pomoć i varkom razori Trojancima grad...*

I kada su planovi i jednog i drugog epa bili gotovi, kad je događaje rasporedio u pevanja, shvatio je da mu nešto vrlo važno nedostaje: kako da njegov glavni junak, i pored svih zaista upečatljivih osobina opisanih u mitovima i prenesenih i obogaćenih u njegovim pesmama, bude živ čovek, da onaj ko ga sluša može da zamisli njegov lik, njegov pogled i kretnje, da čuje njegove reči kao da čuje reči nekog ko stoji blizu i stvarno govori... Eto, to je nedostajalo da bi mogao da krene na put, da zapeva na prvom dvoru, a onda da nastavi svoju nepovratnu turneju od grada do grada, od dvora do dvora, od takmičenja do takmičenja...

I onda su se otvorila vrata još jednog sećanja.

Setio se kako ga je otac, davno, pre nego što je napunio dvanaest godina, poveo u jedan manji grad, bolje reći, u stočarsko-ribarsko selo smešteno u jednu uvalu, udaljeno pola dana hoda od njihovog grada. Naizmenično pešačeći i jašući na magarcima, išli su kod nekog očevog poznanika, koga ovaj godinama nije video, a koji mu je sada zbog nečeg bio potreban. I dok je otac uz vrč vina i sušeni sir sedeo i razgovarao

s tim svojim poznanikom, on se vrzmao ispred kuće, a onda krenuo malo dalje, obalom, između redova ribarskih kuća i lađa... Bilo je kasno poslepodne, sunce je bilo na nekoliko kopalja iznad horizonta i još je dobro grejalo, ali je i lahor s mora prijatno rashlađivao lice i telo, podizao kosu i pomerio lišće palmi i smokava. I pri kraju niza kuća ugledao je omalenog, ali čvrsto građenog čoveka, obučenog mornarski, krivonogog, kose crne i kovrdžave, a kad mu je prišao bliže zapazio je da mu je pogled čas ljutit,\* čas podsmešljiv. Seo je na bovu i posmatrao ga, nastojeći da to bude što manje upadljivo. Razumljivo, bio je radoznao dečak, a taj čovek je nešto popravljao na svojoj lađi, i svaki čas je s nje silazio i dozivao neku ženu, koja bi se povremeno oglasila iz kuće. Psovao je, prelazio put između lađe i kuće, donosio otuda alat i komade drveta, posudu sa smolom. Dugo je dečak sedeo i posmatrao tog ljutitog i nemirnog čoveka. Znao je da ga je ovaj primetio, ali da to nije hteo da pokaže. Pre nego što će krenuti nazad, ka kući očevog prijatelja, izašla je i žena s kojom se mornar dovikivao. Hodala je kao patka\*\* i nešto je psovala. Dečak se na trenutak osvrnuo i video da oboje gledaju za njim.

Tu noć su ostali kod očevog prijatelja i dečak je uveče, dok su večerali, pitao domaćina ko je taj ljutiti čovek koji živi pri kraju sela. „To je Oudeis,\*\*\* ribar, ali više gusar, trgovac

\* *Ljutit* (ili recimo, *Ljutica*, kao Ljutica Bogdan u pesmi „Marko Kraljević i Ljutica Bogdan“) – na starogrčkom: *Odisej*.

\*\* *Patka* – na starogrčkom: *Penelopa*.

\*\*\* *Oudeis* – *Niko*, ime kojim se Odisej predstavio kiklopu Polifemu pre nego što će ga, pošto ga je napio vinom, oslepeti. Kada je oslepljeni Polifem pozvao ostale kiklope da mu pomognu, i kada su ga ovi pitali ko ga je oslepeo, on im je iz pećine rekao: „To je učinio Niko.“ Kiklopi su mu na to odgovorili da mora da je poludeo kada kaže da ga je oslepeo Niko, i razišli se, ne pomogavši mu.

stokom, a u stvari kradljivac stoke, hvalisavac i pripovedač izmišljenih pustolovina sa svojih najčešće izmišljenih putovanja. Ipak, jednom ga zaista dugo nije bilo, a kad se tek posle dva meseca vratio, pričao je da je bio zalutao među njemu dotad nepoznata ostrva, da je na tom putu jedva ostao živ, ali da je video čudesa i nemani o kakvima nije mogao ni da sanja. Meštani su te priče, mada u njih nisu verovali, s radoznalošću saslušali, a ni najmanje u njih nije verovala ni njegova žena, rekavši mu da se s tako dugih putovanja više ne vraća i da će se ona, ako se to ponovi, preudati za prvog muškarca koga sretne, jer ne može tako dugo da bude sama. Sama nije bila ni ta dva meseca dok je Oudeis lutao između tajanstvenih ostrva, a neki kažu da, u stvari, on uopšte nije bio na moru, već u planini, kod neke svoje ljubavnice“, dodao je podrugljivo očev prijatelj.

Setivši se sada tog mornara, gusara, trgovca i lopova, Homer je rekao: „Našao sam svog Odiseja, sada mogu da krenem na put.“

I krenuo je na put. Nije u tom trenutku ni pomišljao da će epovi koje će ispevati učvrstiti u njegovom narodu predstavu o jedinstvu, trajanju i sopstvenoj veličini, da će on, slepi aed, da stvori novu Grčku. Još manje je mogao da nasluti da će se toj Grčkoj, onakvoj kakvu će je on opevati, hiljadama godina diviti svet, i da će njegovo delo potrajati duže od mermera veličanstvenih hramova i kamenih figura bogova, kraljeva i junaka.

A one početne stihove prvog epa već posle godinu dana, po nagovoru, a verovatnije po prisili kraljeva pred kojima je pevao, promenio je u *Gnev mi, boginjo, pevaj, Ahileja, Peleju sina / zlosrećni, štono Ahejce u hiljade uvali jada...* Promenio je i redosled nekih delova epa i neke stihove, dajući zaista

Ahilu i njegovom gnevu veći značaj nego što su ga imali u njegovoj prvobitnoj verziji. Otada je i u uvodnoj reči uvek govorio da je *Ilijada* ep o Ahilovom gnevu, što su i mnogo kasnije, kada se završila njegova duga poslednja noć i kada ga odavno nije bilo, tvrdili i redaktori njegovog dela. Za njega intimno, sve do kraja života, glavni junak i pokretač svega u oba epa, dakle i u *Ilijadi*, uvek je bio Odisej.



#### BELEŠKA O PISCU

**Milovan Marčetić** (1953), pesnik, pripovedač, urednik. Objavio je knjige pesama: *Dan dvadeset hiljada pasa* (1982), *Načini iščezavanja* (1986), *Bez imena, bez lica* (1990), *Ratno ostrvo* (2000), *Mera duše – izabrane pesme* (2002), *Taškent* (2006), *Jeux d'adultes (Igre odraslih)* – izabrane pesme u francuskom prevodu (2008), *Iza zatvorenih očiju* (2010). Knjige priča: *Životi pesnika* (1996), *Moj Holivud* (2000), *Prvo lice* (2003).

I za pesničke i za prozne knjige nagrađivan je uglednim književnim nagradama. Pesme i priče prevedene su mu na strane jezike.

Osamdesetih i početkom devedesetih godina uređivao je *Književnu reč*, zatim je, sredinom devedesetih, pokrenuo i nekoliko godina uređivao časopis *Reč*. Pre šest godina pokrenuo je *Beogradski književni časopis*, koji i danas redovno izlazi.

Priča u ovom izboru dosad nije objavljivana.



Vladimir Pištalo  
**GRČKA I MEDITERAN**

– Šta je Mediteran? – pitao sam se ponovo.

To su mačkoliki tipovi sa bradicama i slatkokiselim osmesima, ustremljeni ka Herkulovim stubovima.

To su antičke menjačnice gde se menjao novac za novac a bogovi za bogove.

To je mrmljanje molitava – krvavom Isusu, žestokom Prijapu i svetlosniku Apolonu. Trenutak kad je gnom delfinskog čela popio kukutu i tugu svojih učenika ispravio kao logičku grešku. Mediteran su i sandale koje su igrale oko mršavih zglobova *raspetog sofiste*.

– Mediteran – šapućem – to je svadba hiljada makedonskih plemića sa hiljadama persijskih princeza. Sećanje na Aleksandra, sina Amonovog. Helenističke kraljevine od kojih je najvažnija bila – Rim.

To je nekoliko ari morskih čudovišta i divljih veprova na mozaicima u Tunisu. To je Magna Graecia. To je

vikinško-arapsko-grčka mešavina Palerma. Trgovina biberom između Porte i Serenisime. Četvrtina arapskih reči u zlatnom veku Španije.

Mediteran su mladići kudravi kao čempresi i starice koje ćucore po crkvama. Čežnja za telima i za morem. Votivne ruke i noge kraj oltara. To su žuti prsti i sveće. Onesvešćujuće sunčanice. Kopnjeje iza tamnih škura. Trešteće tarantele. Bikovski basovi Napulja. Buzuki. Nauljene kose. Kaćiperke i razmetljivci. Južnjački pederi, kurve, maske, klovnovi, lažovi, pevači, rvači i žderonje... Molitva bogu koji se zove strast: Osećam, dakle jesam. Jebi se, Dekarte! To su flamenko i fado. Žene sa kosama kao kavijar što tuku muve kastanjeta-ma. Trgovi što se puše od sunca kao žigosana goveda. I gle: toreadori se uspravljaju u bleštavim arena-ma! Karmen draži bika suknjama!

– Mediteran – ponavljam – to je Rumijeva svetlost koja *skida veo sa sveta*. To su dostojanstvene toge koje su postale galabije. To su *najtanja* mesta na našem unutrašnjem moru, Dardaneli sa konturama Konstantinopolja. Herkulovi stubovi, Gibel tarik – Gibraltar, sa sve svojim majmunima. To su islamski natpisi – nebeski grafiti u kojima je reč božja postala tečna. Povrh plaveti, jasni glas sa minareta poziva boga: dođi, igray u meni!

To su crkve koje su se uplele u džamije koje su se uplele u kasnije crkve. Gaudijeva molitva, koja je igra. Žuti hramovi od tufa. I vetroviti Sunion. Jedrilice koje se trkaju sa delfinima. Karirani stolnjaci i računici u čašama.

To su tri starice u crnom koje izgledaju kao personifikovane slutnje. Bevanda. Boće, domine, šijavica. Govor ruku. Epileptična žestina svađa. Vendete. San o milosti. Svetac prevrnutih očiju nad svakim kvartom. I cika lastavica.

To je Kavafijeva vizija grčkih luka i pristaništa.

To je krava koja viri iz likijske grobnice.

To su vertikalne zenice mačaka, horizontalne zenice koza. Podnevne utvare. Amfiteatri šapatavih duhova. Lebdenje u akvarelu parkova.

To je odbijanje sunčeve svetlosti od mora, dimljivo lelujanje preko borova i ples po stenama. To su mumije u katakombama i stogodišnji recepti za sladolede. To su bura i kiše. Miris divlje smokve i pasje mokraće. To su fajumske freske, sa očima mojih rođaka. To je muzika iz filma *Mediterraneo*:

*Una facca una razza.*

Mediteran su oleandri i bugenvilije. Ljudi ogrnuti togama vetra. Okrečena sela. Plava vrata koja vode nikud. To su procesije kiparsko-libansko-koptske sa ikonama i meduzama.

To je kad čovek i zmija piju iz istog pehara na pogrebnom piru. Sibile pod čempresima mrmljaju neprozirnu sudbinu. To su crnine i tragedije Mediterana. Mirni mrtvi na sarkofazima. Kapar što raste iz grobnica. To su očnjaci kao praziluk koji štrči iz usta Gorgone.

To su svi ti momci i njihove cure posle plivanja i pića. Apstraktna orgija leta, i to ne jednog. Udružena radost svih

feničanskih, slovenskih, grčkih, đenovljanskih parova za tri-deset stoleća u trenutku vrhunca.

#### BELEŠKA O PISCU

**Vladimir Pištalo** (1960, Sarajevo), pripovedač i romansijer. Završio prava u Beogradu, doktorirao na Univerzitetu Nju Hempšir (SAD) sa temom višestrukog identiteta srpskih iseljenika. Živi između Beograda i Sjedinjenih Država, gde na Buker koledžu u Vusteru (Massachusetts) predaje savremenu opštu i američku istoriju. Za roman *Tesla, portret među maskama* (2008) dobio je prestižnu Ninovu nagradu. Njegovi romani *Milenijum u Beogradu* (2000, prevod ovog romana na francuski bio je u najužem izboru za francusku nagradu za najbolji prevod strane beletristike, „Femina“), *O čudu* (2002) i *Venecija* (2011), novela *Korto Malteze* (1987), zbirke priča *Vitraž u sećanju i Priče iz celog sveta*, biografski roman o Aleksandru Makedonskom, *Aleksandrida* (1999) i nekoliko knjiga poezije u prozi (*Slikovnica*, 1981, *Noći* i *Manifesti*, 1986, i *Kraj veka*, 1990) svrstali su ga među vodeće savremene srpske pisce. U izdanju „Agore“ iz Zrenjanina objavljena su 2010. godine njegova odabrana dela u osam knjiga. Član je Srpskog književnog društva. Stil Vladimira Pištala odlikuje poetska slikovitost, akribija i izvrsno transponovanje istorijskih činjenica u njegovim biografskim i istorijskim romanima.

Priča u ovom izboru dosad nije objavljivana.

## Vidosav Stevanović GLAVA ŠESTA, HRISTOSOVA

1. Onomazome Hristos. Zovem se Hristos. Tako me teraju da kažem. To je grčko ime, nije moje. Rešio sam da ga nikada ne izgovorim. I još nešto sam rešio. Neću da kažem nijednu reč. Nijednu reč više. Reči bole. Bolje je bez ijedne reči.

Imam pet godina. I nekoliko meseci, ali to nije važno. Rešio sam da nikada nemam više od pet godina. Neću da odrastem. Svi su odrasli i svi su nesrećni. Bolje da su ostali mali. Mali ljudi su samo povremeno nesrećni, kad su gladni, kad su žedni, kad se upiške u krevet, kad nemaju drugova za igru. Odrasli uvek.

Primitili su da neću da govorim. I majka i otac i brat. Majka se rasplakala. Otac se razvikao. Brat se cerekao. Oni svi uvek rade isto. Ništa im nije pomoglo. Nisu još приметili kako neću da rastem. Kad primete, biće kasno.

Ženo, kaže otac. Ženo božja. Ovo tvoje dete neće da govori. Ne da ne može. Neće.

To je tvoje dete, kaže majka. Liči na tebe. Zato neće da govori.

Potucite se, kaže brat. Da vidimo ko je jači.

Posle toga dobije dva šamara odjednom.

Kad hoću nešto da im kažem, ja to nacrtam. Uzmem olovku, hartiju, bojice, flomastere, penkalo, bilo šta. I sve to nacrtam. Oni neka vide šta je nacrtano. I gledaju, bulje u moje crteže, čude se. Ali uglavnom ne razumeju. Možda nisu sasvim glupi, već samo obuzeti sobom. To mu izađe na isto.

Brat bi možda razumeo, kad bi hteo. Ali njega uglavnom nema. Neprekidno odlazi nekuda. I nema ga. Dođe samo da prespava i da jede. Onda ga opet dugo nema. Moj veliki brat koga zovu Agelos. Koji se ne odaziva na to ime. Koji se nekada igrao sa mnom. I koji to više nikako neće. A moj najveći brat je nekuda nestao. Zajedno sa svojim crnim psom. Pre nego što smo pobjegli od vojski i rata. Majka i otac ga zovu Apostol. To nije njegovo pravo ime. Tako ga neće prizvati natrag. Apostoli se ne vraćaju.

Kad nešto nacrtam, onda to i vidim. Ne obratno. Prvo nacrtam. Onda vidim. Nikada ne znam šta ću nacrtati. To dođe samo, pojavi se na hartiji. Ruka sama klizi kao da je vodi olovka. Moja mala, trapava ruka koja postaje spretna i brza.

Svaki deo pomaže da vidim i celinu. Ako nacrtam drvo, vidim čitavu šumu. Jedna kuća mi pokazuje ulicu i sve u njoj. Poslastičarnicu, prolaznike, pse, decu na biciklima. Neki deda kašlje i štap ga prati tupkanjem. Sijalica na banderi zamenjuje mesec i sunce. A kad nacrtam ulicu, vidim ceo grad.

I još nešto. Čujem zvuke, prave zvuke. Ako nacrtam harmoniku, čujem je kako svira, lepo i razgovetno. Kao prava harmonika. Svira za mene. Ali svira šta hoće, kako se njoj hoće. Drugi ništa ne čuju. Ako nacrtam nebo, drvo, kuću,

čujem vetar kako duva. I on radi šta hoće. Drugi ništa ne čuju, ništa ne primećuju. Odrasli su i slepi i gluvi i ne treba im zavideti.

Jedini čovek s kojim razgovaram je Bog. Tako sam kaže da se zove. Ja mu verujem. Visok je, mlad, lep. Ima prose-dni pramen u crnoj kosi. Pomalo liči na mog oca, ali samo pomalo. Kad zaspi, pojavi se odnekuda, sedne na moj krevet. I pričamo o čemu hoćemo, kažemo sve što nam padne na pamet. Ponekad me pomiluje po kosi pre nego što ode. Onda sanjam lepo i spavam dugo i sutradan ništa ne crtam.

2. Već nekoliko dana crtam jednu atinsku ulicu. Dugačka je i prepuna automobila i svi trube. Na svim kućama su šarene reklame koje ne mogu da pročitam. Zove se Odos Mesogion. To valjda znači Sredozemna ulica. More na kome se svi nalazimo zove se Mesogios Talasa. Lepa imena. Šteta što nisu moja. Ali, biće i moja ako ih dobro nacrtam.

Kad smo došli, bili smo dve-tri nedelje u hotelu koji se zvao kako se zvao. To je u kraju koji se zove ne znam kako, pored aerodroma koji se nikako ne zove. Ja sam ga prozvao Olimpik. I od sada će se tako zvati. Jedva sam čekao da se probudim i da gledam avione kako sleću i uzleću. Sleću mnogo lepo kao umorne ptice. A kad uzleću, mnogo se muče i hotel se trese od tutnjave. Valjda su ga zato i napravili pored aerodroma.

Moj veliki brat još nije bio počeo da luta. Bilo ga je. Ujutro i uveče vodio me je da šetamo pored mora koje se u tom kraju zove Saronikos Kolpos. Plaže su bile puste i hladne, duvao je vetar, neki slan i nepoznat vetar. Mnoštvo pasa tumaralo je obalom i nisu nas dirali. Nisu nas ni primećivali. U Grčkoj

ima najviše pasa na svetu. Možda zato otac nije šetao pored mora. On ne voli pse. Mislim da ih se boji.

Kad se vraćamo, rekoh. U naš grad? U našu zemlju?

Nikada, reče moj veliki brat. Ja nemam grad. Ja nemam zemlju. Nemaš ni ti, mališa.

Lažeš, rekoh. Imam. Sto puta imam. Ti nemaš.

Naljutio sam se i prozvao ga Bez Zemlje. Tako se zvao neki engleski kralj koji se isto krio od vojske i policije. I od svih ljudi koji govore njegov jezik. Dok crtam, vidim kako taj moj veliki brat – taj Bez Zemlje – ide ulicom koju sam nacrtao. Polako, nogu pred nogu, visok, a već poguren. Gleda pred sebe, ne okolo. Moj veliki brat ne vidi grad kroz koji prolazi jer nema svoj. Izgubio ga je dok smo bežali. U isto vreme kad je izgubio sve devojke. Majka i otac to nisu primetili. Kad oni nešto primete, onda to nije više važno.

U ovom gradu niko ne ide pešice, osim mog brata. Svi se voze, trube, galame, vrište. Moj brat – koga pratim na svom crtežu kao na filmu – sve vreme hoda i hoda. Nikako da stane, da se odmori. Za njim nešto ide, nejasno i tamno. Neka senka koju ne vidim dobro, samo je slutim. Prolazi pored skretanja za Kareas, Neo Psihiko, Kifisiu. Ulazi u Odos Fidipidu, potom u Leoforos Aleksandras, jedva vidljiv u gužvi, zamagljen smogom koji se taloži odasvud. Ovde smog zamenjuje vazduh. A kad duva vetar, onda vazduh zamenjuje smog.

Moj brat ne diže glavu. Ne znam kako vidi zeleno svetlo na semaforu, kako ne ode pod neki auto. Možda ga ona senka čuva, možda čeka da ga napadne. Zamolio sam Boga da ga čuva. Ništa mi nije obećao. Jedino se bojim motociklista. Oni jure, lete, izvode akrobacije između automobila u vožnji,

provlače se kao u nekom cirkusu. Moj brat ni njih ne primećuje. A nekada je molio oca da mu kupi motocikl, kožno odelo i kacigu. Zato mu često crtam motocikle. Uzalud.

Prolaze devojke. Grkinje su inače malo veće od mene. Zato mislim da su lepe i dobre. Moj brat ih ne primećuje. One njega ne primećuju. Razmimoilaze se kao da nisu na istom crtežu. U našem gradu su se sve devojke okretale za nama kad smo išli ulicom. Jer nije bio poguren. Jer se i on okretao za njima. Odrasli uvek skrivaju ono što treba da pokazuju. I obratno. I ja sam se okretao. Da vidim za čim se on okreće. Moj brat se uvek okretao za lepim i dugim nogama.

Atina je inače sva nizbrdo. To valjda da bi se lakše stiglo do mora. Uvek si na nekom bregu, uvek vidiš grad ispod sebe. Kad ulica nije strma, onda nisi u Atini. Zalutao si u neki drugi grad. Zamišljen, moj brat ide nizbrdo. Možda zamišlja da je pastir ili mornar koga dole neko čeka. Ja ga čekam visoko gore, ispod planine Pendeli sa koje dolaze sneg i kiša i vetar. Nagnut nad crtežom koji se sve više otvara, Agelos, kuda to ideš? Zastani za trenutak. Iako nisi Agelos.

Moj veliki brat me ne čuje. Zaglušen je bukom na ulicama, bukom u sebi. Čujem ga kako mrmlja sebi u bradu. Jedino ne čujem šta. Možda ponavlja imena ulica iz našeg grada. Da ih ne zaboravi odjednom. I naš grad je na bregovima. Ali nije nizbrdo. Ne znam kako i zašto. U našem gradu je Agelos dolazio kući svake noći, ljubio me svakog jutra, golicao. Onda su ga majka i otac drukčije zvali, jednim imenom koje neću da kažem. Posle je sve krenulo naopako. Kao i Apostol.

Skreće u Odos Ipokratu. Tamo se automobili i motociklisti jedva provlače između kuća koje se posmatraju

balkonima i zatvorenim prozorima. Kao da se tiho ljute i mrgode. Korača uskim trotoarima, prolazi pored bezbroj radnji. Ovde svi prodaju i svi kupuju. Nisam video nikoga da nešto drugo radi. A kad to ne rade, onda stoje pred izlozima. Moj brat prolazi. Ne vidi izloge, ne vidi šta je u njima. Skreće jednom desno, pa jednom levo. Ne mogu da vidim kako se zovu te ulice.

Platija Omonias dočekuje ga bukom, gužvom, vrištanjem sirena. Zbog nečeg, svako ko ima auto juri ovamo. I onda se zaglavi u gužvi. Smog ovde veje kao uporna kiša, nikad se ne menja s vazduhom. Kuće su sive i tamne, drveće je tamno i sivo. Iz gungule koja ne jenjava proviruju i neka mršava, ispijena lica sa užagrelim očima. Kruže po trgu, sreću se, zveraju oko sebe. Ne znam ko su. Ali znam da su begunci, da su gladni i spremni da ubiju. Tu ima i kosookih i crnih i žutih. Jedino nema sitih. Moj brat se mnogo razlikuje od njih. Ali nekako spada među njih. Na crtežu se to dobro vidi, previše dobro.

Niz Agiu Konstantinu moj brat silazi na Platiju Karaiskaki. Isto je kao i gore na Omoniji, samo niže. Sva ona siva i tamna lica kreću se pored sivih i tamnih zidova. Moj brat hoda među njima kao da je njihov brat. Maše rukama kao da nekom nešto objašnjava. Mrmlja. Grbi se još više. Ulazi u Odos Odiseus. I tu zastaje, naslanja se na jedno drvo. Netremice gleda preko puta. Ona senka je iza njega. Da nije senka, mislio bih da je pas. Ja netremice gledam u njega. Bojim se da se crtež ne zamagli od mojih suza. Kad mnogo plačem, hartija se gužva i skuplja. Kako ću biti slikar ako pokvarim svu hartiju na svetu?

Agelos, kuda to gledaš? Onda vidim i sam. Na sivoj i tamnoj kući preko puta stoje tamna i siva slova. Piše Ksenodohion.

To znači hotel. Znam to, iako nikada neću znati grčki. Ime ne vidim zbog suza. Kroz prljava staklena vrata izlazi grupa muškaraca i žena. Svi su stari, debeli, natrontani. Svi vuku kese, torbe, foto-aparate. To su turisti koji kreću u kaskanje po gradu. Razgovaraju, galame, dozivaju se, stalno u strahu da se ne izgube. Stalno u strahu od onih ispijenih lica što kruže okolo. Svi govore našim jezikom. Našim pravim jezikom. Lice mog brata se zateže, postaje suvo, ispijeno.

Agelos, ja te volim. Zato što sam mali, zato što nikada neću biti veliki. Kad budeš lutao po svetu, nećeš moći da me vodiš sa sobom. Moraćeš da me nosiš u naručju. To ti kažem našim jezikom.

Bog kaže isto. On razume šta ja govorim. Ja razumem njega.

3. Majka je topla i dobra. Miriše kao pomorandža dok joj se skida kora. Kad nije, kad ne miriše, onda se bavi ocem. Njemu neprekidno treba pomoć. U ovoj kući je hladno, neprekidno hladno. Ledeni zidovi, podovi, stolice, kreveti. Sve je ledeno pa i moja ruka, ona kojom crtam. Čak i kad sija sunce. A sija samo kad planina Pendeli dozvoli.

Oca bole ruke i noge. Onda pije vino i razgovara s majkom. Sutradan ga boli glava. Onda razgovara s majkom i pije vino. Da se zagreje. Nema para za viski. Viski bi ga zagrejao i utišao mu bolove. Kad ima para, onda pije previše i glava ga previše boli. Čak i od viskija kojim se leči kad ima para.

Hristaki, dođi tati u krevet, kaže otac. Hladno mi je.

Ja ću, kaže majka. Pusti dete da crta.

Kad hoće da se bavi ocem, majka mi daje list hartije. I olovku. Zatvaram vrata na sobi u kojoj spavam ja, ponekad i moj brat. Kad je kod kuće. Soba miriše na njega, ali sve slabije. Mnogo nije kod kuće. Ležim na krevetu i crtam. Potom

posmatram crtež na kome se pojavljuje moj brat. Za njim se pojavljuje ona senka. On hoda. Ona ga prati.

Moj veliki brat nosi ono lice koje mu se zalepilo pred hotelom. Mršavo i napregnuto lice. Oči su mu tupe i kao da ništa ne vide. Ide uz Odos Eolu. Preseca Odos Ermu. Na crtežu jasno vidim da se kraj zove Monastiraki. Smoga je manje, gungula je veća. U tesnim ulicama svi se guraju i viču. Od toga je sve još tešnje. Pred kućama stoji na stotine motocikala. Motociklisti se muvaju s drugima, viču, dreče kao njihovi motori.

Ne vidi se more. Kroz rupe u smogu katkad blesne plavo i duboko nebo. Vodopad svetlosti sruči se na mog brata, oblije mu crnu kosu, sklizne niz pogurena ramena. Kad budem umeo, nacrtaću to posebno. Svetlost koja usred gužve izdvaja moga brata. U gužvi je, a nije deo te gužve. On je sam, za sebe. I za mene. Biću i ja na tom crtežu. Nacrtaću sebe kao goluba koji mu sleće na rame. Vidim goluba koji mu sleće na rame. Moj brat ga ne vidi, ne oseća. Ali senka se uklanja, nestaje.

Sve uličice su zaposednute, hiljade ljudi se gura pored tezgi na točkovima. Na pločnicima, na kolovozima leže cipele, kape, majice, satovi, tepisi. Sve što ti padne na pamet leži tamo. I ono što ti ne padne. Na crtežu se nalaze stvari koje nisam nikada video. Kao i one koje sam video. Jakne za mog brata. I farmerke. Onakve kakve nema. Prodavci viču, kupci ih nadvikuju. Starica prosjakinja leži između tezgi i nogu, pruža ruke. Ovo se zove fli market. Kod nas se zove buvlja pijaca. Majka me je nedeljom vodila tamo kao u bioskop.

Idemo da se provedemo, kaže majka. Kupiću ti šarenu lažu. Okruglu pa na čoše.

Tu igračku nikada nismo našli. Možda je sada moj brat traži dok se gura sa svim tim svetom.

Jedva prepoznajem lice moga brata. Jer je ispijeno, divlje, izgladnelo. Mnogo takvih lica kruži kroz gungulu. Sva su napregnuta, orlovska i kao da traže plen. Bilo kakav plen. Novac. Hranu. Krv. Svejedno. Razlikujem ga samo zato što ga volim. To lice je moje koliko i njegovo. Možda više moje. Vidim ga i kad je tu i kad nije tu. Njegove crte se polako ucrtavaju u moje. Jednog dana niko nas ne bi mogao razlikovati, osim po rastu.

Moj veliki brat pliva kroz gužvu, vesla rukama i laktovima. Svi tako hodaju, gurajući druge. Odjednom hoda malim ulicama u kojima nema gužve. Samo radnje, prodavci i on. Buka dopire odnekud izvan crteža, sve slabija. Da bi znao kuda ide, moram da nacrtam izlog pred kojim moj brat stoji.

Izlog je pun ikona. Na ikonama su mršava svetačka lica, čudno ukočena. Oči su im mrtve, gledaju nekuda u prazno. Oreoli samo što im ne spadnu s glava. Moj brat stoji nagnut, opsednut. Posmatra ta lica kao da ih prepoznaje. I ja ih prepoznajem. Sva nekako liče na moga brata. Sva su njegova. On je veliki svetac, ja mali. Obojica smo sveci. Jedino što to niko ne zna osim mene. Ja jedini lično poznajem Boga.

Ovde ima mnogo crkava, mnogo više nego kod nas. Starih i novih i onih koje se popravljaju. Zvona ujutro zvone drukčije nego naša. Nekako sitno, oprezno, da nikog ne probude. Ipak me bude, jedino mene. Kažu mi da je vreme. Da je prošla noć. Da je došao dan. Ako je brat kod kuće, posmatram ga kako spava, kako se prevrće u snu. Ljutito mrmlja, brani se i napada. Ponekad zaplače, suze mu teku niz obraze. Ne znam šta moj brat sanja, šta ga muči. Možda to lepe žene prolaze pored njega i glavu ne okreću. Kad moj brat nije kod kuće, zamišljam kako su sve crkve prazne. U njima nikoga nema. Uzalud zvone zvona.